

EN STOR STARK, TACK II

En studie av ungdomars möjlighet att bli serverade starköl på restauranger i Stockholm

Charlotta Rehnman
Eva Wallin
Sven Andréasson

Mars 1999

Rapport nr 7

Förord

STAD-projektet (Stockholm förebygger alkohol- och drogproblem) är ett tioårigt projekt vars uppdrag är att identifiera, tillämpa och utvärdera lovande metoder för prevention inom alkohol- och narkotikaområdet. Projektet tillkom 1995 efter en översyn av missbruksvården i Stockholms län, där Landstinget och Stockholms kommun gemensamt beslöt göra en mer långsiktig satsning på metodutveckling. Projektområdet består av Stockholms läns centrala och västra delar, med ca 300 000 invånare.

Den alkohol- och drogpolitiska situationen i Sverige på 90-talet kräver att nya metoder för prevention utvecklas. Den tilltagande globaliseringen och Sveriges EU-medlemskap begränsar på en rad viktiga punkter statens möjligheter att föra en tillgänglighetsbegränsande politik. Samtidigt talar allt mer av den internationella forskningen för att det just är på tillgänglighetsområdet som de största framgångarna uppnåtts. Detta understryker behovet av att i lokalsamhället utveckla ny metodik där insatser för att påverka såväl efterfrågan som tillgänglighet vävs samman i nya former av samhällsbaserad prevention.

STAD-projektet har inriktats på arbete inom tre områden: tidig upptäckt av alkoholproblem och rådgivning inom sjukvården, ansvarsfull alkoholservering på restauranger och förebyggande insatser på ungdomsområdet. Som gemensam nämnare för projekten är en betoning på lokal mobilisering, men också på lokalt policyarbete.

Även för utvärdering av samhällsbaserad prevention krävs metodutveckling. Såväl kvantitativa som kvalitativa metoder krävs, där både processer och effekter följs. Hur ser konsumtionsmönstren ut i olika delar av befolkningen? När de preventiva insatserna fram till målgrupperna? Var får tonåringar tag i alkohol och narkotika? Vad tycker läkare och sjuksköterskor om screening för alkoholproblem? Hur mäter man förändringar i våld på restauranger? Kunskapsluckorna är många. I en serie av rapporter kommer vi från STAD-projektet belysa dessa och en rad andra frågor.

Är det fortfarande lätt för ungdomar att bli serverade alkohol på restauranger innan de är 18 år?

För att studera i vilken omfattning ungdomar blev serverade alkohol på restauranger utan att behöva visa legitimation, genomförde STAD-projektet år 1996 en baslinjestudie på 161 restauranger i Stockholm. I denna rapport presenteras resultatet från en uppföljande studie vars syfte var att se om ålderskontrollen hade förbättrats.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

SIDNR.

0	SAMMANFATTNING	3
1	INTRODUKTION	4
	1.1 Bakgrund	4
	1.2 Nationella erfarenheter	6
	1.3 Internationella erfarenheter	7
2	SYFTE	9
3	METOD	9
	3.1 Genomförande av pilotstudie	9
	3.2 Urval av restauranger	10
	3.3 Försökspersoner	11
	3.4 Studiens genomförande och bortfall	12
	3.5 Statistiska analyser	12
4	RESULTAT	13
	4.1 Utfall av beställningsförsöken	13
	4.2 Faktorer som hade betydelse	14
	4.3 Restauranger utbildade i ansvarsfull alkoholservering jämfört med övriga restauranger	18
5	DISKUSSION	19
6	REFERENSER	23
	BILAGA	25
	FÖRTECKNING ÖVER TIDIGARE UTGIVNA RAPPORTER AV STAD-PROJEKTET	26

SAMMANFATTNING

I Sverige är den lagliga åldern för att bli serverad alkohol på restauranger 18 år. Den som arbetar med utskänkning av alkoholhaltiga drycker är enligt lagen skyldig att förvissa sig om att den som blir serverad verkligen har uppnått rätt ålder. Trots detta är det vanligt förekommande att ungdomar blir serverade alkohol på restauranger innan de är 18 år.

För att studera i vilken omfattning ungdomar blev serverade alkohol på restauranger utan att behöva visa legitimation genomförde STAD-projektet år 1996 en baslinjestudie på 161 restauranger i Stockholm. Restaurangerna besöktes av ungdomar, 18 år gamla, men med ett yngre utseende. Totalt gjordes 600 försök att beställa starköl. Ungdomarna blev serverade i 45,2% av försöken. Studien och dess resultat blev föremål för stor uppmärksamhet i media.

Under de två följande åren har utbildning av krögare och serveringspersonal i ansvarsfull alkoholservering genomförts på vissa restauranger i centrala Stockholm.

Syftet med denna uppföljande studie av servering av alkohol till ungdomar var att se om ålderskontrollen hade förbättrats.

I 1998 års studie genomfördes 252 beställningsförsök. Vid 41% av dessa blev ungdomarna serverade.

I studien kunde även visas att restauranger som fått utbildning i ansvarsfull alkoholservering serverade i mycket mindre utsträckning än övriga restauranger. Det är dock osäkert om detta kan tillskrivas utbildningen då skillnaden försvann vid konstanthållning av variablerna dörrvakt och antal gäster på restaurangen.

Denna studie visar att det fortfarande är lätt för ungdomar att köpa starköl på restauranger i Stockholm. Även om de flesta av dörrvakterna på restaurangerna kontrollerade legitimation på ett effektivt sätt, så klarade ofta inte serveringspersonalen av att göra detta.

1 . INTRODUKTION

1.1 Bakgrund

STAD-projektet (Stockholm förebygger Alkohol- och Droget) syftar till att utveckla och utvärdera metodik inom det missbruksförebyggande området (1). Målsättningen är att med stöd i forskningen identifiera metoder för att minska ohälsa och sociala problem relaterade till alkohol och droger. I projektet inkluderas arbete med sekundär prevention av alkoholproblem inom primärvården, förebyggande av alkohol- och droget bland ungdomar och ansvarsfull alkoholservice på restauranger. I arbetet i STAD-projektet kombineras lärdomar från olika traditioner inom det förebyggande arbetet. Traditionellt sett har det varit en uppdelning mellan insatser som inriktats på efterfrågan och insatser som inriktats på tillgängligheten. Vidare har det vuxit fram en indelning mellan program som lagt tonvikten vid policy och andra som mer betonat folkligt deltagande sk. "processinriktade" program. För att nå framgång inom preventionsarbetet bör dock dessa olika strategier kombineras. STAD-projektet baserar sitt arbete på ett systemtänkande där alkohol- och droget ses som en konsekvens av samhällets sätt att fungera.

Ett framgångsrikt preventionsarbete kräver då dels insatser för att förändra attityder, dels att skapa opinion för policyförändringar inom organisationer och myndigheter.

Sverige har sedan länge haft en restriktiv alkoholpolitik med en lagstiftning som begränsat tillgängligheten på alkohol. Den genomsnittliga

svenska alkoholkonsumtionen och andelen alkoholrelaterade sjukdomar ligger i jämförelse med övriga europeiska länder på en låg nivå. Trots detta är missbruk av alkohol ett av våra största sociala och medicinska problem. Genom Sveriges inträde i EU 1995 har monopolet på produktion och import upphört, vilket ökar det kommersiella utbudet framför allt för restaurangerna. Totalt finns ca 1500 restauranger med serveringstillstånd i Stockholm. Av dessa är ca 1200 tillstånd för alkoholserving till allmänheten och 300 för slutna sällskap. I samband med att antalet serveringstillstånd ökat kraftigt har även en ökande andel av alkoholkonsumtionen förlagts till restauranger (2). Detta ökade utbud sammanfaller med flera andra alkoholpolitiska förändringar bland annat sänkta priser och ökad införselkvoter för resande. Sammantaget innebär detta ökade risker för ungdomar, som i hög grad påverkas av tillgängligheten till alkohol i samhället.

Syftet med restaurangprojektet är att minska problem relaterade till alkoholserving på restauranger, där en viktig del är att förhindra alkoholserving till underåriga. Idag är åldersgränsen för att få köpa alkohol på systembolaget 20 år och på restaurang 18 år. Projektet är inriktat på utbildning i ansvarsfull alkoholserving, motivera restaurangerna att utveckla en skriftlig alkoholpolicy, samt att förbättra samverkan mellan olika myndigheter och branschorganisationer för att få en skärpt tillsyn och kontroll.

För att kunna utvärdera effekterna av arbetet krävs en kontinuerlig uppföljning av serveringspraxis på restaurangerna, vari denna studie är en del.

1.2 Nationella erfarenheter

Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning (CAN) undersöker årligen skolelevers drogvanor och visar bl a att det finns en ökningstendens

i den genomsnittliga årskonsumtionen hos 15-åringar under 1990-talet (3). I 1997 års undersökning var andelen alkoholkonsumenter 76% bland pojkarna och 78% bland flickorna. Mellan 1989 och 1997 ökade 15-åriga pojkars årskonsumtion från 2,7 till 3,2 liter ren alkohol (100%). Flickornas konsumtion under samma period steg från 1,5 till 2,0 liter. Under 1990-talet har andelen 15-åringar som uppger att de känner sig berusade varje/nästan varje gång de dricker ökat och uppgick 1997 till 29% bland pojkarna och 24% bland flickorna. Andelen som uppger sig storkonsumtion minst en gång i månaden har ökat bland flickorna till pojkarnas nivå på 40%. Med storkonsumtion avses alkohol motsvarande minst en halvflaska sprit eller en helflaska vin eller 4 burkar starköl eller 6 burkar öl klass II vid samma tillfälle. De alkoholdrycker som svarar för den största delen av 15-åringarnas alkoholkonsumtion är framförallt öl klass II och sprit (4).

Under mars 1998 har CAN i samarbete med landstinget i Stockholms län och Stockholms stad genomfört en undersökning av drogvanor hos 16-åringar i Stockholm. Den största skillnaden jämfört med 1996 och tidigare år ser man i konsumtionen av starksprit. Andelen ungdomar som dricker sprit minst en gång i månaden har ökat kraftigt och ligger nu på 29% av pojkarna och 32% av flickorna. Flickorna har för första gången sedan 1984 gått om pojkarna vad gäller spritkonsumtion. Dricker vin minst en gång i månaden gör 17% av pojkarna och 25% av flickorna. Detta är en svag ökning jämfört med tidigare. Konsumtionen av starköl minst en gång i månaden visar dock på en sjunkande trend och ligger idag på 25% bland pojkarna och 16% bland flickorna.

Att någon gång druckit så mycket alkohol så att man känner sig berusad uppger 58% av pojkarna och 59% av flickorna att de har gjort (5).

Trots att den lagstadgade åldersgränsen för inköp av alkohol på restauranger eller folköl klass II i affärer är 18 år, visar olika

undersökningar att det är lätt för underåriga att få tag på alkohol genom egna inköp.

I en undersökning om alkohol- och drogvanor bland ungdomar i Stockholms län 1996 genomförd av CADP (Centrum för Alkohol- och Drogprevention), kan man konstatera, att bland de 15-16-åringar som uppger att de är alkoholkonsumenter köper 32% av pojkarna och 23% av flickorna sin alkohol själva antingen i affärer eller på restauranger, pubar, klubbar eller diskotek (6).

I en enkätundersökning som STAD-projektet gjorde bland elever i årskurs 9 i Vasastan hösten 1998 svarar 26% av alkoholkonsumenterna att de själva köper starköl, alkoläsk, starkcider, vin eller starksprit på restauranger eller pubar. Av de som uppgav att de drack folköl svarade 43,4% att de köper sin folköl själva (7).

1.3 Internationella erfarenheter

En longitudinell studie från Nya Zeeland visar att alkoholkonsumtionen bland ungdomar stiger med ökad tillgänglighet. I studien följdes cirka 700 ungdomar över tid och storleken på deras alkoholkonsumtion registrerades vid 15, 18 och 21-års ålder.

Man fann att ju mer alkohol ungdomarna hade tillgång till vid 15- och 18-års ålder, desto mer drack de vid ett och samma konsumtionstillfälle både vid de studerade tidpunkterna och under de följande åren (8).

Det finns flera olika sätt att studera var och hur ungdomar får tag på alkohol. Ett sätt är att fråga ungdomarna till exempel genom fokusgruppsintervjuer och ett annat är att genomföra inköpsförsök av alkohol i affärer och på restauranger.

I en studie från Minnesota studerade man om ungdomar behövde visa legitimation vid inköp av starköl i butiker samt om de behövde visa legitimation vid beställning av alkohol på restauranger. Försökspersoner i studien var kvinnor vilka var 21 år gamla, men såg yngre ut. (Den lagliga åldern för inköp av alkohol är 21 år i Minnesota.) Dessa fick två och två besöka butikerna i en bestämd turordning. En av ungdomarna gick in och försökte köpa en sexpack med öl, den andra väntade utanför i bilen. När ungdomarna besökte restaurangerna gick de in tillsammans och satte sig vid ett bord. De beställde en starköl och ett alkoholfritt alternativ. Resultatet från studien visade att ungdomarna fick köpa öl i 51,8% av de 790 köpförsöken i butikerna. På restaurangerna blev de serverade öl utan att bli tillfrågade om legitimation i 49,6% av de 984 köpförsöken. Det visade sig att i butikerna sålde den manliga butikspersonalen oftare öl till ungdomarna utan att först kontrollera legitimation än den kvinnliga. På restaurangerna var förhållandet det motsatta. Där var det den kvinnliga personalen som oftare serverade öl utan att först kontrollera legitimation än den manliga serveringspersonalen. I båda studierna var det den personal som uppskattades vara mellan 21 och 30 år som sålde mest öl till ungdomarna (9).

I en liknande studie från Australien fann man att det var lätt för ungdomar att själva köpa öl i affärer och på restauranger. Man fann även att affärer som var inriktade på att sälja drycker oftare begärde legitimation än hotel och restauranger (10).

En undersökning från Schweiz visar att det är mycket lätt för 13-åringar och 15-åringar att bli serverade öl och starksprit på barer och restauranger. Man gjorde beställningsförsök på 160 barer och restauranger och ungdomarna blev serverade i 80,6% av försöken (11).

2. SYFTE

Syftet med den här studien är att undersöka i vilken utsträckning ungdomar blev serverade alkohol på restauranger utan att behöva visa legitimation. Studien är avsedd som en uppföljning till den baslinjeundersökning som STAD-projektet genomförde 1996.

3. METOD

3.1 Genomförande av pilotstudie

I början av september 1998 genomfördes en pilotstudie på fem restauranger på Kungsholmen. Syftet med pilotstudien var att pröva den tänkta studiedesignen och bland annat se om det förelåg någon skillnad i om ungdomarna blev serverade öl om de gick i par om pojke-pojke, flicka-flicka eller pojke-flicka. Resultatet från pilotstudien skulle sedan ligga som grund för beslut om studiedesign. '

Som försökspersoner anlätades sex ungdomar, tre flickor och tre pojkar alla 18 år gamla. De fem utvalda restaurangerna besöktes av de tre paren i olika turordning. Varje par hade till uppgift att gå in på restaurangerna och beställa var sin stor starköl. Resultatet visade att paret pojke-flicka blev serverat öl i sex av 10 beställningsförsök emedan övriga par blev serverade i vardera fyra av tio beställningsförsök. Resultatet av pilotstudien gav att studiedesignen ändrades till att även använda mixade par.

3.2 Urval av restauranger

Utgångspunkten var att genomföra studien på de restauranger i Stockholms city som varit med i baslinjestudien år 1996 samt på de restauranger vars personal fått utbildning i ansvarsfull alkoholservice. Som kontrollområde användes restauranger på Södermalm.

Restaurangerna som ingick i studien återfinns alla i Länsstyrelsens register över restauranger med serveringstillstånd i Stockholm. För att höra till studiepopulationen skulle restaurangen vara ungdomsinriktad och den skulle ha serveringstillstånd för öl, vin och sprit. Totalt ingick 60 restauranger i Stockholms city och 53 restauranger på Södermalm. Detta var ett färre antal restauranger jämfört med 1996 då 84 restauranger i city och 80 restauranger på Södermalm besöktes. Orsaken till detta var att många restauranger hade stängt eller ändrat inriktning från att ha varit ungdomsinriktade till att inte vara det under de två år som passerat mellan de båda studietillfällena. Merparten av de restauranger som fått utbildning i ansvarsfull alkoholservice var inte med i baslinjestudien. Orsaker till detta är att några av de restauranger som fått utbildning har ändrat inriktning under de två åren från att inte vara ungdomsinriktade år 1996 till att vara det 1998.

Andra restauranger som fått utbildning har startat sin verksamhet efter 1996. Vi ansåg det ändå viktigt att ta med alla restauranger som fått utbildning i 1998 års studie. Detta för att lägga en ny grund för uppföljande studier vad avser de restauranger som fått utbildning.

3.3 Försökspersoner

Som försökspersoner i studien sökte vi ungdomar som var 18 år gamla men som hade ett yngre utseende. Ungdomarna rekryterades genom att anslag sattes upp på olika gymnasieskolor, genom att en lärare gav informationsbrev till sina kollegor och att de i sin tur informerade sina elever och till sist via anställda på ett stort företag i Stockholm.

17 ungdomar anmälde sitt intresse för att delta i studien. Deras ålder och lämplighet bedömdes av en panel bestående av fyra personer med erfarenhet av arbete med ungdomar; en lärare, en polis, en socionom samt en fritidsledare. Fjorton ungdomar, nio flickor och fem pojkar blev uttagna att delta i studien. Deras genomsnittliga ålder bedömdes vara 16,8 år.

De rekryterade ungdomarna fick information om studiens syfte och genomförande och de tränades i att fylla i ett svarsprotokoll. De fick även skriva under ett kontrakt där de intygade att de inte skulle dricka någon alkohol under arbetstiden. Till den sista av fredagskvällarna som studien genomfördes rekryterades två nya ungdomar, en pojke och en flicka eftersom alla inte hade möjlighet att vara med den sista fredagen. Totalt använde vi oss av 16 ungdomar, 10 flickor och sex pojkar. Ersättning utgick till ungdomarna enligt Karolinska Institutets normer för ersättning till försökspersoner.

3.4 Studiens genomförande och bortfall

Studien genomfördes under två fredagskvällar mellan klockan 19.00 och 23.00, samt under en fredagskväll mellan klockan 21.30 och 00.30 i september, oktober och november 1998. Studien 1996 hade visat att serveringen inte var säsongsbunden vilket stödjer beslutet att enbart genomföra en mätning på hösten.

Ungdomarna arbetade parvis och varje par blev tilldelade cirka tio restauranger vilka skulle besökas i en förutbestämd turordning. Ungdomarna var tillsagda att klä sig som om de skulle gå ut en vanlig fredagskväll och flickorna även att inte sminka sig mer än vanligt. Deras uppgift var att besöka restaurangerna i den förutbestämda turordningen och om de kom in, att beställa var sin stor starköl. Om de tillfrågades om legitimation och ålder skulle de svara att de inte hade någon legitimation samt uppge sin rätta ålder, dvs 18 år. I de fall där ungdomarna fick beställa var sin stor starköl, ställde de ifrån sig ölen på ett smidigt sätt utan att dricka något och lämnade sedan restaurangen. Vid de tillfällen som de inte fick beställa lämnade de restaurangen på en gång. Efter varje restaurangbesök hade de till uppgift att fylla i ett protokoll med frågor.

(Bilaga 1). Här registrerade de vilken tid de kom till restaurangen, om de kom in och om inte varför de inte kom in, om det fanns dörrvakt, om de blev serverade en starköl, hur mycket ölen kostade, om de beställde ölen av en man eller kvinna, uppskattad ålder på den som tog emot beställningen, om de beställde ölen vid bordet eller bardisken, antal gäster i lokalen och uppskattad ålder på gästerna som befann sig i lokalen.

3.5 Statistiska analyser

Den beroende variabeln, dvs att bli serverad starköl utan att visa legitimation, analyserades i relation till variablerna: förekomst av dörrvakt, tid på kvällen, utbildning i ansvarsfull alkoholserving, serveringspersonalens kön och ålder, antal gäster på restaurangen, gästernas ålder, restaurangkategorier samt ålder och kön på ungdomarna. Materialet har analyserats och signifikansberäknats med hjälp av statistikpaketet EPI-INFO's STAT CALC och regressionsanalyserna är beräknade med hjälp SAS-paketet.

4. RESULTAT

4.1 Utfall av beställningsförsöken

Totalt gjorde ungdomarna 252 försök att beställa starköl, 146 försök i city och 106 försök på Södermalm. I city blev ungdomarna serverade i 57 (39%) av beställningsförsöken och på Södermalm i 46 (43%) av försöken. (Tabell 1)

Tabell 1. Utfallet av beställningsförsöken i de båda stadsdelarna.

	City		Södermalm		Totalt	
	n	%	n	%	n	%
Serverade	57	39	46	43	103	41
Serverade ej	89	61	60	57	149	59
Summa:	146	100	106	100	252	100

Det förelåg ingen signifikant skillnad mellan de båda stadsdelarna med avseende på andelen försök där ungdomarna blev serverade. Resultatet har därför slagits samman i den fortsatta redovisningen.

Vid jämförelse med resultatet från 1996 års studie har det inte heller skett någon signifikant förändring beträffande andelen ungdomar som blev serverade starköl. (Tabell 2)

Tabell 2. Utfallet av beställningsförsöken år 1996 och 1998.

	1996		1998	
	n	%	n	%
Serverade	271	45,2	103	41
Serverade ej	329	54,8	149	59
Summa:	600	100	252	100

4.2 Faktorer som hade betydelse för om ungdomarna kom in på restaurangen och om de blev serverade eller inte.

Förekomst av dörrvakt

Dörrvakten hade stor betydelse för om ungdomarna kom in på restaurangen eller inte. Det var mycket svårare att komma in om restaurangen hade dörrvakt. I majoriteten (87) av de 106 gånger som ungdomarna inte blev inläppta på restaurangen var orsaken ålderskontroll av dörrvakten. Ungdomarna lyckades endast komma in i 14% av försöken som gjordes vid restauranger med dörrvakt. Tre gånger blev de nekade på grund av att det

var det var fullt på restaurangen och 16 gånger av annan anledning. Blev ungdomarna väl insläppta av dörrvakten var det däremot signifikant lättare att bli serverade på dessa restauranger jämfört med de restauranger där det inte fanns dörrvakt. Av de 20 beställningsförsök som gjordes på restauranger med dörrvakt som släppte in ungdomarna lyckades 19 stycken (95%). (Tabell 3)

Tabell 3. Jämförelse av utfallet mellan andelen försök vid restauranger med dörrvakt som släppte in ungdomarna och restauranger utan dörrvakt.

	Dörrvakt (n = 20)	Ej dörrvakt (n = 126)	Skillnad (%)	95% CI
Blev serverade	95%	66,7%	28,3	15,7- 40,9

Tid på kvällen

Tidpunkten på kvällen då försöket gjordes hade betydelse för om ungdomarna kom in på restaurangen eller inte. Det var mycket lättare att komma in om försöket gjordes före klockan 21.00 jämfört med efter klockan 21.00. Skillnaden var signifikant. (Tabell 4)

Tabell 4. Andel försök där ungdomarna kom in fördelade efter tid på kvällen.

	Före kl. 21.00 (n = 200)	Efter kl. 21.00 (n = 52)	Skillnad (%)	95% CI
Kom in	67,5%	21,2%	46,3	33,5 - 59,2

Om man jämför de försök som gjordes på de restauranger där ungdomarna kom in och tidpunkt på kvällen för beställningsförsöket genomfördes, finner man ingen signifikant skillnad mellan utfallet av beställningsförsöken. Före 21.00 lyckades 71,7% av försöken och efter 21.00 lyckades 63,6%.

Serveringspersonalens kön och ålder

Fördelningen av beställningsförsök som togs emot av servitörer och servitriser var relativt jämn, 57% av beställningarna togs emot av servitörer och 43% av servitriser. Däremot var det fler av serveringspersonalen som uppskattades att vara yngre än 30 år (68%) än äldre än 30 år (32%). Utfallet av beställningsförsöken fördelade efter kön visade att 61 av 83 (73,5%) beställningar som togs emot av en servitör lyckades, och att 42 av 62 (68%) beställningarna till servitriserna lyckades. Det förelåg således ingen signifikant skillnad mellan andelen män och andelen kvinnor som serverade starköl till ungdomarna.

Vid jämförelse av hur många som serverade starköl i åldersgrupperna yngre och äldre än 30 år förelåg det inte heller någon skillnad i andelen som serverade till ungdomarna, det förelåg inte heller någon skillnad efter uppdelning på kvinnor och män. Här framgår det att de beställningsförsök som gjordes till en man som bedömts vara yngre än 30 år lyckades i 76% av försöken.

Kvinnorna i samma åldersgrupp serverade i 75,5% av beställningarna. I ålderskategorien över 30 år serverade männen i 69% av beställningarna och kvinnorna i 47%. (Tabell 5)

Tabell 5. Utfallet av beställningsförsöken fördelade efter kön och ålder på serveringspersonalen.

Serverade starköl	Män (%)	Kvinnor (%)	Skillnad (%)	95% CI
Yngre än 30 år	75,9	75,6	0,4	-16,6 - 17,3

(Män n=54, Kvinnor n= 45)				
Äldre än 30 år	69	47	22	-7,2 - 51,0
(Män n=29, Kvinnor n=17)				

Gästerna på restaurangen

Antalet gäster som befann sig på restaurangen då beställningsförsöket genomfördes hade betydelse för utfallet. De beställningsförsök som gjordes då det var fullt till överfullt med folk på restaurangen lyckades i 59,6 % av fallen. Då det var få till halvfullt med gäster lyckades 78,4% av ungdomarnas beställningar. Det var således signifikant lättare att få beställa om det var lite gäster i lokalen. (Tabell 6)

Tabell 6. Utfallet av beställningsförsöken i relation till antalet gäster på restaurangen.

	Få till halvfullt (n = 88)	Fullt till överfullt (n = 57)	Skillnad (%)	95% CI
Serverade	78,4%	59,6%	18,8	3,4- 34,1

Åldern på gästerna hade däremot ingen betydelse för om ungdomarna serverades eller inte.

Restaurangkategorier

Restaurangerna delades in i olika restaurangkategorier; pub/bar, restaurang/nattklubb, restaurang/bar och matrestaurang. Det förelåg ingen signifikant skillnad mellan ungdomarnas möjlighet att bli serverade mellan de olika restaurangkategorierna.

Ålder och kön på ungdomarna

Det fanns en trend mellan bedömd ålder hos försökspersonen och antal gånger som denna/denne blev serverad starköl. Den person som bedömts som äldst av panelen blev serverad 50% av de beställningsförsök som den genomförde och den "yngsta" försökspersonen blev serverad i 28% av försöken. Skillnaden var dock inte statistiskt signifikant, möjligen beroende på alltför få beställningsförsök. Det var inte heller någon skillnad mellan kön. Pojkarna och flickorna blev serverade i samma utsträckning. Det förelåg inte heller någon skillnad mellan olika parkonstellationer, dvs flicka - flicka, pojke - pojke eller pojke - flicka.

4.3 Restauranger utbildade i ansvarsfull alkoholserving jämfört med övriga restauranger.

Ett delsyfte med studien var att jämföra de restauranger som genomgått utbildning i ansvarsfull alkoholserving jämfört med övriga restauranger. 11 av de 103 restaurangerna som ingick i studien hade fått utbildning i ansvarsfull alkoholserving sk. "interventionsrestauranger".

Totalt genomfördes 58 beställningsförsök på interventions-restaurangerna och ungdomarna blev serverade i 12 av dessa (20,7%). På övriga restauranger genomfördes 194 försök och ungdomarna serverades i 91 av försöken (46,9%). Skillnaden mellan interventionsrestaurangerna och övriga restauranger är signifikant. Av de gånger som ungdomarna kom in på interventionsrestaurangerna, 14 gånger blev de serverade 12 gånger (85,7%). På övriga restauranger kom de in 131 gånger och blev serverade 91 av dessa (69,5%).

Om man konstanthåller för variablerna dörrvakt, tidpunkt på kvällen och antalet gäster på restaurangen kvarstår ingen signifikant skillnad mellan interventionsrestaurangerna och övriga restauranger.

5. DISKUSSION

Resultatet från denna studie visar att det är lätt för ungdomar att bli serverade starköl på restauranger i Stockholm, samt att kontrollen av legitimation är bristfällig. Både i Stockholms city och på Södermalm serverade ungefär hälften av restaurangerna alkohol utan att först kontrollera legitimation. Det föreligger ingen skillnad mellan 1998 års studie och den baslinjestudie som genomfördes 1996. (12) Detta är ett observandum inte minst mot bakgrund av den omfattande publicitet som baslinjestudien gav upphov till och de uttalanden som ledande politiker gjorde i anslutning till detta. Värt att notera är att våra resultat stämmer väl överens med resultaten från liknande internationella studier. (9,10,11)

Till skillnad från baslinjestudien var fördelningen mellan flickor och pojkar som försökspersoner relativt jämn i 1998 års studie. En vanlig uppfattning både bland vuxna och ungdomar är unga flickor oftare kommer in på restauranger och oftare blir serverade än pojkar. I vår studie finner vi inget som stödjer den uppfattningen.

En första viktig faktor av betydelse för resultatet var om ungdomarna kom in på restaurangen eller inte. Det var signifikant svårare för ungdomarna att komma in på restaurangerna i 1998 års studie jämfört med 1996. 1998 kom de in på 58 % av restaurangerna och 1996 på 69%.

I 1998 års studie hade fler restauranger i city än på Södermalm dörrvakt vilket i sin tur medförde att det även var svårare för ungdomarna att komma in på restaurangerna i city jämfört med Södermalm. En annan

faktor som påverkade möjligheten att komma in på restaurangen var vilken tid på kvällen som försöket gjordes. Det var signifikant lättare att komma in före klockan 21.00 på kvällen än efter klockan 21.00. En trolig förklaring till detta är att dörrvakten oftast går på sitt arbetspass klockan 21.00.

Det var intressant att se att om ungdomarna väl lyckats ta sig förbi dörrvakten så var det mycket lätt för dem att bli serverade, mycket lättare än på restauranger som saknade dörrvakt. Det är tydligt att serveringspersonalen som arbetar på restauranger med dörrvakt helt förlitar sig på dörrvaktens förmåga att bedöma ålder på gästerna. Detta står helt i strid med gällande alkohollagstiftning som stadgar att det är den som lämnar ut alkoholdrycker vid servering som är skyldig att förvissa sig om att mottagaren har uppnått föreskriven ålder (18 år). Denna skyldighet kvarstår vid servering även om ålderskontroll vid entrén tillämpas.

Varken i studien 1996 eller i denna studien hade serveringspersonalens ålder eller kön någon betydelse för utfallet. Detta kan jämföras med resultatet från serveringsstudien i Minnesota. Där var servitriser mer benägna att servera till ungdomarna än servitörer. Man fann även att yngre personal, under 30 år, oftare serverade alkohol utan att fråga om legitimation än äldre. Någon sådan skillnad fann vi inte i någon av våra studier.

Antalet gäster på restaurangen vid beställningen av starköl hade betydelse för om ungdomarna blev serverade starköl eller inte både i 1996 och 1998 års studie. Till skillnad från 1996 blev ungdomarna den här gången serverade oftare om det var lite folk i lokalen. Hypotesen att ju mer en servitris/servitör eller bartender har att göra, desto svårare kan det vara att

ha en överblick över gästerna och hinna kontrollera legitimation fick inte stöd denna gång.

I 1996 års studie var det svårare för ungdomarna att bli serverade på matrestauranger jämfört med övriga restauranger. Denna skillnad kunde inte ses i 1998 års studie.

Det var av intresse att jämföra de elva restauranger i city som fått utbildning i ansvarsfull alkoholserving med övriga restauranger i studien. Ett moment som diskuteras i utbildningen är just vikten av att inte servera alkohol till underåriga. Få av serveringspersonalen har innan utbildningen varit medvetna om att de personligen är ansvariga för att den som de serverar har uppnått rätt ålder, dvs 18 år. Tyvärr var det bara tre av de elva interventionsrestaurangerna som även var med i 1996 års studie. Därför kan vi inte göra någon jämförelse över tid mellan de båda studierna beträffande servering på interventionsrestaurangerna. Vid jämförelse mellan interventions-restaurangerna och övriga restauranger såg vi att dessa serverade i mycket mindre utsträckning. Det är dock osäkert om detta kan tillskrivas utbildningen i ansvarsfull alkoholserving då skillnaden försvann vid konstanthållning av variablerna dörrvakt och antal gäster på restaurangen. De restauranger som hittills har fått utbildning tillhör alla de kategorier av restauranger som ofta har dörrvakter.

Kanske är det så att restaurangerna klarar av att inte servera ungdomar genom att hålla dem ute genom dörrvakter och höga åldersgränser för inträde, något som knappast kan kallas för ansvarsfull alkoholserving.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att drygt 40% av restaurangerna i Stockholms city och på Södermalm som serverar alkohol till ungdomar utan att först kontrollera legitimation. Detta är alarmerande med tanke på att många ungdomar dricker alkohol med främsta syfte att dricka sig ordentligt

berusade. Det är därför viktigt att medvetandegöra serveringspersonalen om riskerna med att servera alkohol till underåriga, samt betydelsen av att ungdomar har en alkohol- och drogfri uppväxt. Serveringspersonalen förlitar sig idag i alltför stor utsträckning på dörrvaktens förmåga att bedöma ålder. Restaurangerna bör uppmuntras till att anta en alkoholpolicy som syftar till att förhindra servering av alkohol till underåriga.

6. REFERENSER

1. Andréasson S, Hjalmarsson K, Larsson J, Lindewald B, Rehnman C, Wallin E. Exploring new roads to prevention of alcohol and other drug problems in Sweden: the STAD project. 1998 Kjetil Bruun Thematic Meeting. Fourth Symposium on Community Action Research and the Prevention of Alcohol and Other Drug Problems, February 8-13, New Zealand

2. Kühlhorn E, Ramstedt M, Hibell B, Larsson S, Zetterberg HL. Svenskarnas konsumtion av alkohol från legala och illegala källor vid mitten av 1990-talet. Preliminär rapport. University of Stockholm 1997.
3. Hibell B, Andersson B, Bjarnason T, Kokkevi A, Morgan M, Narusk A. The 1995 ESPAD report. Alcohol and other drug use among students in 26 European countries. Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning. Stockholm 1997
4. Andersson B, Grönberg K, Hibell B. Skolelevs drogvanor 1997. Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning. Stockholm 1998.
5. Danielsson J, Brenemark T. Drogvanor hos 16 åringar i Stockholm. Preventionsprojektet. Stockholm 1998.
6. Boman U, Romelsjö A. Alkohol- och drogvanor bland högstadieelever i Stockholms län - en analys av utvecklingen mellan 1990 och 1996 samt av samband med andra vanor och psykosociala förhållanden 1996. Centrum för Alkohol- och Drogprevention. Huddinge 1997.
7. Rehnman C, Wallin E, Larsson J. Tillgänglighetsundersökning i högstadieskolor i Vasastan. STAD-projektet 1998
8. Caswell Sally, Zhan Jia-Fang. Access to alcohol from licensed premises during adolescence: a longitudinal study. *Addiction* 1997; 92 (6): 737-745.
9. Forster JL, Murray DM, Wolfson M, Wagenaar AC. Commercial Availability of alcohol to Young People: Results of Alcohol Purchase Attempts. *Preventive Medicine* 1995; 24: 342-347
10. Schofield MJ, Weeks C, Sanson-Fisher R. Alcohol sales to minors: A surrogate study. *Preventive Medicine* 1994; 23: 827-831.
11. Vaucher S, Rehm J, Benevenuti J, Müller R. Young teenagers and access to alcohol in a Swiss canton: evidence from observational testing and from a telephone survey. *Addiction* 1995; 90: 1619-1625.
12. Rehnman C, Lindewald B, Andréasson S. En stor stark tack! En studie av ungdomars möjlighet att bli serverade starköl på restauranger i Stockholm 1996. STAD-projektet, rapport 2.

Bilaga 1

RESTAURANGSTUDIEN

Mitt namn: _____

Restaurangens namn: _____

Tid för besöket: _____

1. Kom du in på restaurangen? ja nej
2. Jag kom inte in på grund av: ålderskontroll fullt annat
3. Hade restaurangen dörrvakt? manlig kvinnlig nej
4. Blev du serverad en stor starköl? ja nej
5. Hur mycket kostade en stor starköl? _____ kr

(frågorna nedan fylls i även om du inte blev serverad)

6. Vem beställde du av? man kvinna
7. Hur gammal var han/hon du beställde av? _____ år
8. Var beställde du starkölen? bordet baren
9. Antal gäster i lokalen? få halvfullt fullt överfullt
10. Ålder på gästerna? under 30 år över 30 år blandat

.....
Skriv upp dina utgifter här:

FÖRTECKNING ÖVER TIDIGARE UTGIVNA RAPPORTER AV

STAD-PROJEKTET

Rapport 1

Rehnman Charlotta. En sammanställning av intervjuer med krögare och restaurangpersonal. STAD-projektet 1996.

Rapport 2

Rehnman Charlotta, Lindewald Birgitta, Andréasson Sven. En stor stark tack! En studie av legitimationskontroll på restauranger i Stockholm under våren och hösten 1996. STAD-projektet 1996

Rapport 3

Rehnman Charlotta, Lindewald Birgitta, Andréasson Sven. Servering av alkohol till berusade på Stockholms restauranger. En studie överservering på restauranger i Stockholm december 1996 - februari 1997. STAD-projektet 1997.

Rapport 4

Wallin Eva, Rehnman Charlotta, Larsson Jörgen. Vad tycker ungdomar om Vägskäl? En fokusgruppsintervjustudie med högstadieelever om ett alkohol- och drogmateriel för skolan. STAD-projektet 1997.

Rapport 5

Lönnqvist Unda, Rehnman Charlotta, Larsson Jörgen, Wallin Eva, Andréasson Sven. Några folköl är väl inte så farligt.... En studie av legitimationskontroll vid inköpsförsök i livsmedelsaffärer i Stockholm under januari 1998. STAD-projektet 1998.

Rapport 6

Wallin Eva, Rehnman Charlotta. Vykort till tonårsföräldrar. Metod för alkoholförebyggande arbete? STAD-projektet 1998.

Rapport 7

Wallin Eva, Rehnman Charlotta. Konflikter i tonårsfamiljer. En målgruppsanalys med tonårsföräldrar och tonåringar. STAD-projektet 1998.

Rapport 8

Rehnman Charlotta, Wallin Eva, Andréasson Sven. En stor stark tack II. En studie av legitimationskontroll på restauranger i Stockholm hösten/vinter 1998-99. STAD-projektet 1999.

Rapport 9

Eva Wallin, Kerstin Hjalmarson, Thomas Brenemark, Johan Danielson. Attityder och uppfattningar om narkotikasituationen på restauranger i Stockholms city. En intervjustudie med dörrvakter, restaurangpersonal och polis. STAD-projektet 1999.

Rapport 10

Eva Wallin, Kerstin Hjalmarson, Birgitta Lindewald. Serveringsrutiner och policyfrågor. En fokusgruppsintervjustudie med restaurang-personal. STAD-projektet 1999.

Rapporter kan beställas från:

Madeleine Olsson
STAD-projektet
Box 6401
113 82 Stockholm
Telefon 08-737 51 46. Fax 08-737 51 07
E-mail: madeleine.olsson@stad.org
Layout: Madeleine Olsson